

Nagy Gáspár versekről, a Júdás-korszakról és a szétszakadt szálakról

Békebeli kannibálok

A nyolcvanas évek elején megjelent egy fiatal költő verse, amelyben Nagy Imréről írt. Ez a költő Nagy Gáspár volt. A Kádár-diktatúra utolsó percéig szálka maradt a hatalom embereinek szemében. Álma mégis beteljesült. Nagy Gáspár a Hősök terén, 1989. június 16-án együtt koszorúzott Cseres Tiborral, a Magyar Írószövetség elnökével Nagy Imre és mártírtársai újratemetésén. Házának verandáján beszélgettünk a gyökerekről, a „puha diktatúráról”, 1956-ról és a rendszerváltás ellentmondásos tizenhat évéről.

STEFKA ISTVÁN

Öröknő: elmúltam 9 éves. Ezt a verset 1983-ban írta, de az Új Forrásban 1984-ben jelent meg. Ön volt az első '56 után, aki sor végi monogramként leírta a meggyilkolt miniszterelnök nevét, követelve a gyilkosok megbüntetését. Mi vitte rá arra, hogy a forradalomról írjon?

– Nekem már kicsi gyermekként meghatározó élményt jelentett 1956. A Vas megyei Bérbaltaváron, a szülőfalumban hétévesen, ha visszafogottan is, de átéltem a forradalom eseményeit. Második osztályos tanulóként az iskolával kivonultunk az utcára, tüntetünk, és azokat a jelszavakat skandáltuk, amelyeket a felnőttek hoztak Zalaegerszegről, Szombathelyről. November 4-e után elindult a menekültáradat a nyugati határ irányába a 8-as út mentén, és „csak egy éjszakára” sokan betértek hozzánk is. A családommal feszült figyelemmel hallgattuk a pesti srácoknak, a „szent suhancoknak” az élménybeszámolóját. A világot hozták be hozzánk. Édesanyám, nagymamám főzött rájuk. Nagymamám imádkozott is értük. Amikről a menekülő fiatalok meséltek a pajtában, az istállóban, a megterített asztalnál, a szobában, a kilótt tankokból, a Molotov-koktélokról, a helyszínekről, azokat én falusi gyerekként – aki soha nem járt Budapesten – lerajzoltam, a Práter utcával, a Corvin közszel, a Széna térral együtt. S ez több hétig tartott, ameddig a határ nyitva volt, mert a menekültek csak jöttek, jöttek. Ez volt egyik meghatározó élményem. A másik Nagy Imrével kapcsolatos. Apám parasztember volt, és 1953-ban a Nagy Imre-kormány idején jöttek a könnyítések, megszűntek a beszolgáltatások. Aztán 1958. június 18-án a Vas Népe című lapban rövid hírként megjelent, hogy Nagy Imrét és társait kivégezték. Apámnak, aki kemény ember volt, könny szorult ki a szeméből. Megsíratta azt az embert, aki a parasztnak könnyebbséget hozott. Nagymamám csak ennyit szolt: majd megverni ezeket is az Isten.

– A későbbiek folyamán mi hatott még önre az ottani élmények mellett?

– A pannonhalmi bencés gimnázium, amelynek jelentős ötvenhatos története volt. A félelem mellett, ha sutogva is, de búvápatákként terjedt a múlt, amikor 1963-ban odakerültem. Ugyanis Söveges Dévid igazgatót 1957-ben félholttra verték az ávosok, mert nem volt hajlandó kiadni azokat a diákokat, akik részt vettek a forradalomban. Azt mondta: uraim, annak idején Pannónhalmra se a németek, se az oroszok nem léptek be, mert védett hely volt, ez önökre is vonatkozik. Többé nem taníthatók, a retorziókról keveset lehetett beszélni, mégis kisdíakként ezek a történetek megmozgatták a fantáziámat. Amikor elkezdtem írni a hatvanas évek végén, akkor felfoghatatlannak tartottam, hogy erről a sebről, arról, ami 1956-ban velünk történt, nem beszélünk. 1970-ben első versemben – Aki állítólag címmel – elég burkolatlan bár, de Nagy Imréről beszéltem. Ez valahogyan átment a cenzúrára. Aztán később, a nyolcvanas évek elején jelentek meg a Tiszatájban konkrétan olyan verseim, amelyek a forradalomra utaltak. Mint például a Benézünk majd a Múltidőbe... összel, vagy a Két nyárfa a Hódoltságban (főllel janicsárnapló, 1556/57-ből). Ezekből a versekből mindenki érthetett.

– Miként mehettek át a művek a szigorú cenzúrán?

– Akkor még a Kádár-rendszerben volt egyfajta tolerancia, a metaforák és a képek mögött nem okvetlen kerestek valami szörnységet, meghagyták az irodalmi folyóiratok szerkesztőinek belső játékát, belső szabadságát, persze bizonyos öncenzúrával. Bibó Istvánról sem illett beszélni, de halálának évfordulójára, 1979. május 10-re megírtam a Kettészelt fényes-fekete nap című verset. De megszólaltam a Mozgó Világ-ügyben is, mert botrányosnak tartottam, hogy 1983-ban bezűntették a folyóiratot. Ezzel kezdődött a folyóiratokkal való leszámolás, és erre írtam az Ilyen világ című

versemet, amely szintén Vörös László főszerkesztősége alatt jelent meg a Tiszatájban.

– Térjünk vissza a Nagy Imre-versre. Miért éppen 1983-ban írta?

– Akkor volt huszonöt éve Nagy Imrének és társainak kivégzése. Az ezt a verset is tartalmazó kötetemet bevittam a Magvető Kiadónak – szerződésem volt velük –, de hónapokig semmiféle visszajelzést nem kaptam. Közben néhány versemet elküldtem az Új Forrás nevű irodalmi folyóirathoz, ahol 1984 októberében megjelent a Nagy Imre-vers is. A lapot feljelenítették. A botrány híre eljutott a Magvetőhöz is, Kardos György elvtárs erre bekérte a kéziratomat a pozitív lektori jelentésekkel, és bezárta egy páncélszekrénybe. Pedig úgy tűnt, hogy decemberre könyv lesz. Majd csak 1987-ben jelenhetett meg a kötetem a Magvetőnél, de az Öröknő: elmúltam 9 éves verssem abban sem szerepelhetett.

– Milyen következményekkel járt ön és az Új Forrás számára, hogy a versét közölték?

– Monostori Imre frissen megbízott főszerkesztő magára vállalta a felelősséget, de végül Sáránci József versrovatvezetőt távolították el, mondván, nem volt elég éber, holott egy baloldali, rutinos szerkesztőtől ez elvárható lett volna. Később olvastam kissé meglepődve, hogy Sáránci igazából nem szerette, nem is vállalta ezt a verset... Bizony sokan nem szerették. Mit mondjak: én sem szeretem, ha temetetlen halottak vannak körülöttem. Engem szilenciumra tettek. Ráadásul 1981-től az írószövetségnek választott titkára voltam. Ez még feszültebbé tette a helyzetet, mivel ekkor már egyébként sem volt jóban velem a hatalom. Példának hozhatom a Tiszatájban 1982-ben megjelent versemet, amikor megírtam tisztelgésemet Illyés Gyula nyolcvanadik születésnapjára és Kodály Zoltán születésének századik évfordulójára. Három megjegyzés: egy válasz címmel. Az egész szám Illyés Gyuláról szolt, és minden Illyést becsülő ember írt a Tiszatájba. Az én versemet emelte ki a hatalom, mert így kezdődött: „En együtt látom öket / egy dalban / és egy mondatban / amíg csak itt magyar van / kiadhatatlan versben...” Tehát az Egy mondat a zsarnokságról című Illyés-versre emlékeztem. A cenzúra jól működött, a megjelenés előtt kapták a verset a lapszámból. Aztán a hatalomnak azért sem tetszett, mert a Csengey Dénes vezette József Attila Körrel, a fiatal írókkal közösen nagyon sok akciót vettünk részt. A szövetség részéről titkárként én voltam az összekötő. De ekkor konfrontálódtunk a Csoóri-Duray ügyben is a pártközponttal, mert az 1981-ben megválasztott írószövetségi vezetés már semmiképpen sem akart beállni a sorba. A többség Csoóri Sándor mellé állt. Ha egyáltalán volt rendszerváltás, akkor az az írószövetségből indult. De nekem végül fel kellett állnom a titkári székből, mert a szövetség ellen zsaroló támadás kezdődött, csaknem hatszáz író egzisztenciáját fenyegette a maradásom. A választmány előtt 1985. március 12-én elmondtam, hogy erről a versről sohasem mondom le, viszont a titkári pozíciómól hajlandó vagyok megválni. Bár az írószövetség választmánya és a József Attila Kör vezetősége mellett állt, mégsem tehettem mást. De maradtam választmányi tag, és nem fogadtam el Kardos György állásajánlatát a Magvető Kiadónál.

– A Tiszatájban 1986 júniusában, az 1956-os forradalom harmincadik évfordulójára megjelent a többi között A fiú naplójából és a Félelmen túli... című verse.

– A rendszerváltás után megkaptam a III/III-as ügynöki jelentéseket, amelyben a Tiszatáj-ügyről a következő olvasható: „Nagy Gáspár költő, neves ellenzéki személy a Félelmen túli... és A fiú naplójából című két versében emléket állít az ellenforradalomnak, és burkolatlan becsmérlő rendszerünket.” Ahogyan a verselemzők később írták, valóban tükrözta a vers a családottságot, ötvenhat elhallgatását, a Júdás-korszakot és azt a szörnű erkölcsi leromlást, amelyet a puha diktatúra okozott. Sosem tudtam játékos költő lenni. Feltettem magamnak a kérdést: van-e jogom nekem szerelmes vagy játékos költeményeket írni, amikor olyan rendszerben élünk, amelytől megfulladok, és ezt nem mondok ki. Mondhatom, a lengyelországi események után, a Szolidaritás megregulázásával, 1981-

re fogyott el a türelmem. Azt mondtam: nem lehet már a metaforák mögé bebújni, ha a csapból bűdös víz folyik, akkor arról beszélni kell.

– Mi lett ennek a vége?

– A főszerkesztőt, Vörös Lászlót felállították, munkatársait, Annus Józsefet és Olasz Sándort is eltávolították. A Tiszatáj szerkesztőségét 1986. július 1-jén bezárták. Állóháború kezdődött. Az egész magyar író- és művésztársadalom felsorakozott a lap mellett, százhuszonnyolcan aláírásukkal tiltakoztak az eljárás ellen. Az írószövetség őszi közgyűlésén a tiltakozást Kiss Gy. Csaba olvasta fel. A hatalom azonban hajthatatlan maradt. Vörös László szigorúan ellenőrzött mondatok című könyvében erről az időszakról is írt: a verssem bizonyos részeit pirossal aláhúzták, és megmutatták Kádár Jánosnak. Utóbbi csapkodott, haragra gerjedt. Szóval magára vette az inget... A lengyel szolidaritási mozgalom vérbe fojtása után már nem volt olyan erős a szovjet hatalom, sem a kelet-európai kommunista diktatúrák, mint 1956 és 1968 után. Egy hatalom akkor kezd csapkodni, amikor érzi a gyöngeségét.

– Eljött 1989. június 16-a, a szertartás a Hősök terén. Hogyan élte meg a történeteket?

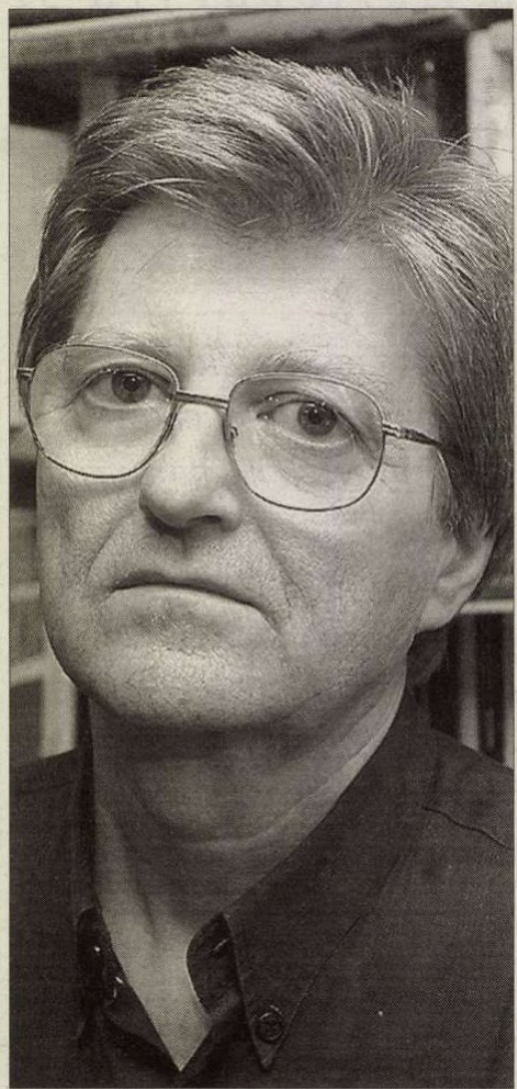
– Senki sem hitte, hogy el fog jönni ez a pillanat. Ez volt az igazi rehabilitáció. Egy évvel korábban, 1988. június 16-án már az Új köztemető 301-es parcellájánál, erős rendőri megfigyelés mellett felolvastam a Nagy Imre-versemet. Ott volt mellettem a többi között Rácz Sándor, Nagy Elek, Fónay Jenő, Mécs Imre és Kószeg Ferenc. Rá egy évre eljött az újratemetés napja. Az írószövetség választmányában talán Sánta Ferenc mondta ki először, hogy a szövetség koszorúját az ünneplés temetésén Cseres Tibor elnök és Nagy Gáspár helyezze el. Életem nagy napja volt. Ekkor láttam utoljára megrendülten együtt a nemzetet.

– Ebben az időben kérte meg Nagy Erzsébet, hogy legyen a Nagy Imre Társaság tiszteletbeli tagja. Elvállalta, majd 2002-ben úgy döntött, hogy kilép a társaságból.

– Nagy Imre lánya és férje, Vészi János kért fel levélben, hogy vállalam ezt a tisztséget, mert a legnehezebb időkben is kiálltam verseimmel Nagy Imre és a forradalom mellett. Vállaltam a tagságot. Tizenhárom évvel később azonban írtam egy levelet Nagy Erzsébetnek, amelyben kifejtettem, nem értek egyet azzal, hogy éppen a Medgyessy-kormány alapít Nagy Imre-érdemrendet, és ehhez Nagy Erzsébet a nevét adta. Azt is kifogásoltam, hogy ezt a kitüntetést olyan kormány terjeszti elő, amelyben a vezető párt tagjai az MSZMP meghatározó káderei voltak, és az utolsó pillanatig kiszolgálták az elmúlt rendszert. Megjegyeztem, hogy Nagy Erzsébetnek, a Nagy Imre Társaság örökös elnökének tudnia kell, hogy édesapja nem csak a családé, nem csak a társaságé. Ő az egész nemzeté. Igazán szomorú vagyok, hogy ezt a Nagy Imre-érdemrendet nem az MDF- vagy a Fidesz-kormány alapította, amikor meg lett volna rá már korábban a lehetőség. Igaz, hogy Nagy Imre baloldali ember volt, de egészen más érzelmű, mint a Rákosi-, Gerő-, Farkas- vagy Révai-féle vérszomjas, magyarygűlölő klikk. Nagy Imre nemzeti érzésű, patrióta ember volt. Kilépett 1956-ban a Varsói Szerződésből, Magyarország függetlenségét akarta, a forradalom mellé állt, soha nem vonta vissza a szavát, vállalta a mártírsorságot.

– Ön egyik előkészítője volt a rendszerváltásnak. Vállalja ezt és az azt követő tizenhat évet?

– Én nem nevezném magamat előkészítőnek. Az igaz, hogy abban a baráti körben mocorogtam, azoknak a barátságát kerestem a hetvenes évek közepétől, akik az illyési ötagú sip jegyében az egész, az egységes magyarság sorsában gondolkodtak. Nem politizáltam, nem voltam politikus alkat, én a versekkel akartam politizálni, a közgondolkodást befolyásolni. Irodalomtörténészek mondták két elhíresült botrányversemről – az Öröknő: elmúltam 9 éves és A fiú naplójából című művekről –, hogy rendszerváltó versek. Tény, hogy verseim sok embert megmozgattak. Ott voltam 1987-ben Lakiteleken, a Magyar Demokrata Fórum megalapításánál. A nagy zivatarban tartottam a sztrat, hogy el ne vigye a szél, de nem mondtam beszédet. Sok mindent aláírtam, még egy rövid ideig az MDF választmányi tagja is lettem, de politikai szerepet nem vállal-

FOTÓ: MÁTÉ PÉTER

tam. Később, hogy a dolgok hogyan maszatolódtak el, s mennyire nem teljesültek az elképzelések, az álmok, arról a keserűségről elég sok verset írtam. A széthúzásokat, amelyeket a mi oldalunkon is tapasztaltunk, már nehezen toleráltam. Én mindig úgy éltem, korábban is, hogy szerettem összevárni a szétszakadt szálakat, de mostanában rájöttem arra, hogy ez már szinte lehetetlen. Úgy látszik, van egy géjünkben hordott betegségünk; én is szoktam volt idézni: magyarok, tartsunk szét! De talán ez tart bennünket össze ezer éve. Mindig kell egy Szent István és egy Koppány, akiknek konfrontáló dinamikájával előbbre lép a nemzet. De azért ez még sincs rendben.

– Versben ezt hogyan élte meg?

– A pártosodás sok mindent elrontott. A kegyelmi évnek 1989-et tartottam, amikor az eufória lázában sok mindent másképpen képzeltünk el. Békebeli kannibáloknak nevezem magunkat egy versben 1990-ben, mert akikkel egy asztalnál ültünk, azoktól már külön ülünk. Már a rendszerváltás első évében látszottak azok a törésvonalak, amelyek később szinte jöveteletlenül elmélyültek. Mert voltak ellenvélemények az ellenzékben belül a nyolcvanas évek közepén is, de mégis együtt tudtak gondolkodni. Duray Miklós perére együtt ment ki Csehszlovákiába Cseres Tibor, Mészöly Miklós és Csúrka István.

– Ilyen rendszerváltásra gondolt?

– Annnyira naiv nem voltam, hogy ha kimennek az oroszok, akkor itt egy csapásra minden rendbe jön. Bár voltak sugalmazások, hogy a két nagy rendszerváltó pártnak, az MDF-nek és az SZDSZ-nek nagykoalíciót kell kötni, mégis Antall József helyesen látta, hogy ezt semmiképpen sem szabad végrehajtani. Tudtam, a demokráciához vezető út gyötrelmes lesz. Ugyanakkor tizenhat év az idő nagy villanásában csak porszemnyi rész. Biztos, hogy ha lélekben meg nem roppant, hitében meg nem zsugorított, erkölcsiben és anyagilag le nem rongyolódott nemzet érkezik el 1989-hez, akkor sokkal nagyszabásúbb dolgokra lett volna képes. Reménykedni persze kell, hogy jobb lesz, és a magyarság lélekben, erkölcsileg magára talál, mert jömagam semmiképpen nem mennék vissza az 1989 előtti világba.

– Min dolgozik most?

– Igazából nem dolgozom. Az elmúlt két évben annak örültem, hogy a főként lírai műveim mellé két esszéket tudtam megjelentetni a Tiszatáj Könyvek sorozatában sajátos irodalomtörténeti vonzódásaimról, családomról, hitemről, iskoláimról, barátaimról, életemről Szavak a rengetegből és Közlebb az életemhez címmel. Az ötvenedik évfordulóra készülve megjelent a Püski Kiadónál az 1956 fénylő arcai című albumunk Kiss Iván gyönyörű rajzaival. Két hosszú új versem és az eredeti '56-os fotóarcokból készült rajzok sugározzák a megrendülést, azt, hogy ezt a forradalmat, amelyet a világban a XX. század egyik legnagyobb tetteinek tartanak, ennek a fényét, a mártíroknak a szenvedését nem szabad elfelejtenünk, nem szabad elhagynunk, hanem át kell örökítenünk gyerekeinkre. Ötvenhat örökségét nem tekozolhatjuk el.

– Nem említette, hogy miért nem dolgozik.

– Erről nehéz szólnom. Áprilisban ledöntött egy csúnya betegség, és gyakorlatilag a reménykedés műfajában dolgozom, erős lélekkel, de gyöngy lábball, gyöngy kézzel. Most nem megy az írás, de hiszek a gyógyulásomban, erőt gyűjtök.